

Szerb Köztársaság
MEZŐGAZDASÁGI ÉS KÖRNYEZETVÉDELMI MINISZTERIUM
– Vízügyi Igazgatóság –
Belgrád

**A Szerb Köztársaság Vízgazdálkodási Stratégiája
Vezetői összefoglaló**

Bevezetés

A Vízügyi Törvény (a Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönyének 30/10. és 93/12. száma) értelmében a Szerb Köztársaság Vízgazdálkodási Stratégiája (a továbbiakban: Stratégia) olyan keretterv-dokumentum, amely 2030-ig bezárólag tartalmazza a vízügyi szektort érintő reformok megvalósításának menetrendjét, amelyek célja a szükséges vízgazdálkodási követelmények elérése nemzeti, regionális és helyi szinten, valamint a vízgazdálkodási célkitűzések teljesítése. A Stratégia ezen kívül javaslatot tesz a kitűzött célok eléréséhez szükséges strukturális és nem strukturális intézkedésekre, és felvázolja a szükséges finanszírozást, a megvalósítás ütemtervét és azokat a funkciókat, amelyek megfelelő teljesítése meghatározza a célkitűzések hatékony elérését. A Stratégia ezen kívül megjelöli a kiemelt projekteket.

Tekintettel arra, hogy a Stratégia meglehetősen terjedelmes, ez az összefoglaló dokumentum röviden értékeli a jelenlegi állapotot (ezen belül az előnyöket és a hátrányokat), és részletesen foglalkozik a vízgazdálkodási koncepcióval, a legfőbb stratégiai célkitűzéssel – azaz integrált vízgazdálkodás megvalósításával Szerbiában –, a vízügyi szektor szegmenseire (vízfelhasználás, vízszennyezés-szabályozás, valamint a víz káros hatásai elleni védekezés) meghatározott célkitűzésekkel, a szükséges finanszírozással és kapacitásokkal, továbbá a megvalósítás ütemtervével.

A jelen állapot értékelése

Előnyök

- A vízügyi szektor több mint 200 évre tekint vissza.
- Szerbia területének több mint 90%-a a Duna-medencébe esik.
- A vízügyi infrastruktúra meglehetősen kiterjedt.
- Nagyszámú vízgazdálkodási vállalat működik, amely a jobb személyi és tárgyi feltételeknek köszönhetően felkészült a vízügyi szektor tevékenységeinek folyamatos ellátására.
- Magas színvonalú tudományos, kutatási, tervezési, műszaki és egyéb területekből álló hálózat áll rendelkezésre, amely a jövőbeni vízügyi szektorbeli fejlesztések gerincét képezi.
- Számos megfelelő szintű tudást biztosító egyetem működik, amely még jobb teljesítményt tud nyújtani, amennyiben tantervei és oktatási módszerei, ideértve a posztgraduális tanulmányokat is, fejlődnek.

Hátrányok

- Az elmúlt kb. 30 év során a vízügyi szektorra fordított kiadások jelentős visszafogása (évente mintegy 300-350 millió euróval), ami jóval elmarad a vízügyi szektor állapotának javítását szolgáló szükséges finanszírozástól (mintegy 450 millió euró/év fejlesztésre és 550-600 millió euró működési költségekre).
- A közüzemi víz- és csatornadíjak (a lakosság esetében átlagosan 0,6 euró/m³) jóval alacsonyabbak, mint a víz és a szolgáltatások előállítási költségei (1,3 euró/m³ áfa nélkül).
- A vízdíjakat az inflációhoz képest állapítják meg, nem a működési követelmények, ezen belül a karbantartási igények szerint. Ezen túlmenően, a vízdíjak már egy ideje a céltól eltérően (azaz a vízügyi szektoron kívül) kerülnek felhasználásra.
- A beruházási tevékenység elégtelen volta (kevés az új beruházási projekt), az állóeszköz-állomány javításának elmaradása, ennek következtében az infrastruktúra-kapacitásra is kiható állagromlás rövid és hosszú távon is veszélyezteti vízügyi szektort az alábbi területeken:
 - a víz káros hatásai: alföldi áradások, villámárvizek, erózió elleni védekezés
 - az emberi fogyasztásra szánt víz minősége és vízminőség-védelem
 - vízhiányok stb.
- Az infrastruktúra-karbantartás évek óta visszafogott, ami a vízügyi szektor minden szegmensében megmutatkozik (továbbra is magas a vízvesztés a lakossági vízellátásban, alacsony az öntöző/elvezető csatornák kapacitása, csökkent a víz káros hatásai elleni védekezés biztonsági színvonala, stb.).
- A felelős minisztérium mellett a vízügyi szektor ügyeit más minisztériumok is kezelik, amit a nagyberuházási projektek tervezése, megvalósítása és finanszírozása tekintetében az elégtelen koordináció nehezít.
- Szerbia Vízügyi Igazgatóságának kapacitása nem elégséges ahhoz, hogy a vízügyi törvény és az egyéb törvények által előírt valamennyi jogi követelménynek megfeleljen, különösen azon előírások tekintetében, amelyeket a Vízügyi Igazgatóságnak a szükséges vízügyi szektorbeli fejlesztések és az EU csatlakozással összefüggő kiemelt tevékenységek terén teljesítenie kell.
- A három közüzemi vízgazdálkodási vállalat köré szervezett területi illetékességi felosztás, és azok nem kellően definiált jogállása tetézi az eleve súlyos körülményeket, amelyek között ezek a vállalatok működnek.
- Csak kevés projekt került kidolgozásra olyan fokon, hogy lehetővé tegye nemzetközi finanszírozás bevonását. Ezen túlmenően, a helyi önkormányzatok gyakorlatilag

semmilyen kezdeményezést nem tesznek a projektek megvalósításához szükséges részletes tervezési dokumentumok előállítására érdekében.

- A beruházási projektek tervezése, előkészítése és megvalósítása számos eljárást és dokumentumot igényel, ami jelentősen meghosszabbítja a projektmegvalósítás időtartamát.
- A felszíni és felszín alatti vizek monitorozása nem biztosít elégséges adatokat a gondos és hatékony vízgazdálkodáshoz, és nem felel meg az EU vízügyi jogszabályainak. A nemzetközi együttműködés, különösen a szomszédos országokkal, nem kielégítő, mivel ezen országok némelyikével (Bulgária és a korábbi jugoszláv köztársaságok) nincsenek bilaterális megállapodások. Magyarországgal és Romániával az együttműködés 1955-ben aláírt megállapodások alapján történik.
- Nem elégséges a tudományos és kutatóintézetek részvétele a vízgazdálkodással kapcsolatos szakterületeken.

Koncepció, stratégiai célkitűzés és kiindulási pontok

A vízgazdálkodási koncepció a Szerb Köztársaság területének legfőbb természeti adottságaira, a vízerőforrások és a vízgazdálkodás jelenlegi állapotára, valamint a vízkereslet kielégítésének, a vízerőforrások védelmének és a víz káros hatásai elleni védekezésnek szükségességére alapul, szem előtt tartva a nemzetközi (különösen az uniós) előírásoknak való megfelelés követelményét, egyszersmind eleget téve a nemzetközi kötelezettségvállalásokat ezen a területen.

A vízgazdálkodás szemléletét nagyrészt az ország gazdasági ereje és a rendelkezésre álló vízerőforrások határozzák meg. Ebben a tekintetben Szerbia azon országok közé tartozik, ahol a vízügyi fejlesztéseket prioritások szerint kell megvalósítani.

A vízgazdálkodási koncepció mérlegelése és kiválasztása az alábbi tényezőkön alapul:

- A vízinfrastruktúra állaga annyira leromlott, hogy az növeli a természeti katasztrófák kockázatát, és a különböző célra használt víz minőségének romlásával fenyeget stb.
- A vízügyi irányítás (kapacitások, jogszabályi és gazdasági keretek, funkciók stb.) szerepe alulértékelt és elégtelen.
- A vízügyi irányításnak alkalmazkodnia kell a fokozott kockázatokhoz és a növekvő igényekhez, de az Európai Unió jogharmonizációs követelményeihez is, erősödnie kell a vízgazdálkodás technikai és gazdasági szemléletének, és egységes vízügyi stratégiát kell létrehozni.

- Az ágazat állapotának javítása érdekében a jelenlegi 300-350 milliós európai árbevétel fokozatosan emelni kell mintegy 1 milliárd euróra, mégpedig a nagyberuházási projektekre fordított kiadások legalább a jelenleginél ötször nagyobb növelésével, azonban tekintve az ország nagymértékű eladósodottságát, a vízügyi szektor számára a jelentős kölcsönfelvétel nem elfogadható.

A koncepció kiválasztásánál alkalmazott megfelelő szemléletnek biztosítani kell, hogy az ország képes legyen reagálni a hirtelen bekövetkező természeti eseményekre (áradásokra, szárazságra stb.), és elérje a kitűzött célkitűzéseket, ideértve a szükséges nagyberuházási projekteket is.

A globálisan előnyben részesített koncepció lényege az integrált vízgazdálkodás, amely az alábbiak szerint definiálható: „olyan folyamat, amely előmozdítja a víz, a föld és a kapcsolódó erőforrások koordinált fejlesztését és kezelését annak érdekében, hogy méltányos és fenntartható módon biztosítsa a maximális gazdasági és szociális jóléti fejlődést, anélkül, hogy hátrányosan érintené a létfontosságú ökoszisztémák fenntarthatóságát.”¹ Emellett támogatja a fenntartható fejlődés² koncepcióját, miközben előtérbe kerül az adaptív vízgazdálkodás, amelynek célja a vízgazdálkodás változó természeti, társadalmi és gazdasági hajtóerőkhöz való igazítása.

Szerbia már elfogadta, de még nem valósította meg az integrált vízgazdálkodási koncepciót, illetve még nem alakította ki a vízgazdálkodás összehangolt rendszerét Szerbia területén, amely azt a típusú vízgazdálkodást biztosítja, amely a méltányosság és a fenntarthatóság elveinek betartása mellett maximális gazdasági és társadalmi előnyöket biztosít, egyben eleget tesz a nemzetközi megállapodásoknak, és olyan hosszú távú stratégiai célt képez, amelynek megvalósítása jelentős időt (a megfelelő szemlélet alkalmazása mellett több mint két évtizedre) és óriási ráfordítást (évente mintegy 1 milliárd euróra) igényel.

Az integrált vízgazdálkodás teljes körű megvalósítása előtt, tekintettel az ország gazdasági teljesítő képességére és a rendelkezésre álló vízerőforrásokra, Szerbiának jelentősen centralizáltan kell gazdálkodnia vízerőforrásaival, tevékenységeit prioritások köré kell szerveznie, és nagyberuházásokat kell megvalósítania. Ez elsősorban az alábbiakkal jár:

- a hiányzó jogszabályok megalkotása és a nagyberuházási projektek előkészítésének optimalizálása;
- a kormányzati szervek, helyi önkormányzatok és a vízgazdálkodásért felelős egyéb intézmények jelentős kapacitásbővítése (központi és helyi szinten);

¹ GWP Műszaki Tanácsadó Bizottság, 2000.

² Olyan fejlődés, amely a jelenlegi szükségleteket úgy elégíti ki, hogy nem csökkenti a jövő generációinak azon képességét, hogy kielégítsék szükségleteiket.

- a vízügyi szektor bevételeinek növelése a bekerülési költségekhez igazodó vízdíjak és szolgáltatási díjak fokozatos bevezetésével, valamint a magánszektor bevonása a beruházási tevékenységekbe.
- a vízdíjbevételek növelése és azok kizárólagos felhasználása a vízügyi szektorban;
- a vízgazdálkodási képesség javítása a napi tevékenységek, a karbantartások és a beruházási projektek hatékony megvalósításán keresztül;
- a műszaki és tudományos intézmények kapacitás-bővítése, az államigazgatási és egyéb érintett intézményekkel történő hálózatépítési tevékenységük erősítése.

A vízgazdálkodási politika alapvetései:

- A víz pótolhatatlan megújuló erőforrás, a társadalom megfelelő működésének és fejlődésének előfeltétele, a természetes környezet és a teljes emberi közösség fennmaradásának nélkülözhetetlen feltétele, miáltal a vízerőforrásokkal és a vízinfrastruktúrával való gazdálkodás nemzeti érdek és kötelezettség.
- A vízerőforrások a Szerb Köztársaság tulajdonában lévő természetes vagyoneszközök, és mint olyanok, nem vehetők ki állami tulajdonból, hanem rajtuk koncessziók és használati jogok létesíthetők.
- A vízerőforrásokat a fenntartható fejlődés elve alapján integráltan kell kezelni, ennek során Szerbia a vízgazdálkodás szempontjából területileg egységes jogi személynek minősül.
- A közüzemi vízellátás közérdek, és megelőz minden egyéb típusú vízfelhasználást.
- A vízerőforrások és a védett területek védelme közérdek és nemzeti prioritás, ezért az érintett nemzeti intézmények felügyeletével kell megvalósítani.
- A víz káros hatásainak kockázatát nem lehet megszüntetni, de társadalmilag és gazdaságilag elfogadható szintre lehet csökkenteni. Ennek során meg kell változtatni a víz káros hatásaival szembeni védekezéssel kapcsolatos szemléletet, világosan meghatározva a társadalom és az egyén felelősségét.
- Az intézményi kereteknek lehetővé kell tenniük a világosan meghatározott felelősségek mentén történő vízgazdálkodást, elhatárolva e felelősségeket a különböző kormányzati szervek és az egyéb érdekelték között, és fenntartva a tervezés és a nagyberuházási projektek megvalósításával kapcsolatos tevékenységek kötelező koordinációját.
- A kiszámítható finanszírozás (állandó források, várható mérték, beszerzés, naprakész fizetői adatbázisok, bevétel beszedési mechanizmusok, teljes költségmegtérülésen alapuló vízdíjszámítás, a „fizessen a felhasználó” és a „fizessen a szennyező” elvek

alkalmazása, stb.) és az önfinanszírozásos műveletek várhatóan csökkentik a vízügyi szektor függőségét az állami finanszírozástól.

- A vízinfrastruktúra építését különböző forrásokból kell finanszírozni (vízügyi alapok, önkormányzati bevételek, vízdíjak, előcsatlakozási támogatási eszköz (IPA) és egyéb finanszírozás, projektgazdai önerő, kölcsönök). Ezek aránya az adott projekt jelentőségétől, nagyságrendjétől és céljától függ.
- Az állami, régió és/vagy helyi kormányzati szintű nagyberuházási projektek, amelyek (különösen az állami bevételekből finanszírozott projektek) hatékonyabban valósíthatók meg *speciális nagyberuházási projekt-megvalósító központokon* keresztül (ezek új vagy már meglévő regionális fejlesztési ügynökségek, feltéve, hogy műszaki kapacitásuk erősödik).
- A vízinfrastruktúra karbantartása kötelezettség, és ennek során meg kell felelni a műszaki szabványoknak és előírásoknak.
- Az állampolgároknak joga van a tájékoztatáshoz és a vízgazdálkodási tervek kidolgozásában való közvetlen részvételhez, amihez a Nemzeti Vízügyi Konferenciának hozzá kell járulnia.
- A hatékonyabb és gondosabb vízgazdálkodás fokozott együttműködést követel meg a tudományos és kutató szervezetekkel, intézetekkel (mindenekelőtt a Jaroslav Černi Vízforrás-fejlesztési Intézettel), kormányzati és helyi szinten egyaránt folyamatos és programszerű erőfeszítéseket kell tenni a műszaki tervezési, az építési, a szolgáltatási és az egyéb kapacitások bővítése érdekében, továbbá jobb tárgyi és információs feltételeket kell teremteni ezek működéséhez.

A vízgazdálkodás javítása

A vízügyi szektor célkitűzései szegmensenként

Meghatározásra kerültek a vízügyi szektor egyes szegmenseire vonatkozó célok, amelyeknek a vízgazdálkodás kiemelt stratégiai céljának megvalósulása érdekében a tervezési időszak során kell teljesülniük.

Vízfelhasználás: közüzemi vízszolgáltatás

- A közüzemi vízellátás lefedettségének növelése a jelenlegi 81%-ról 93%-ra a tervezési időszak végére.
- A szélsőséges vagy vészhelyzeti szituációkban kiszámítható vízellátás és jogkövető vízminőség biztosítása az ellátás megszakításának csökkent kockázatával együtt.

- A közüzemi vízszolgáltató rendszerekben a nem számlázott víz arányának csökkentése kb. 25%-ra.
- Hatékony vízfelhasználás, emellett a vízdíjak fokozatos emelése a gazdaságos szintre.
- A vízadó források védelme (egészségügyi védelmi zónák kialakítása), a vízerőforrások feltárása, védelme és megőrzése.

Vízfelhasználás: öntözés

- Elegendő vízmennyiség biztosítása 250.000-350.000 ha termőterület öntözése céljából az I. Fejlesztési Csoportból és a II. Fejlesztési Csoport egy részéből, a tervezési időszak végére (a meglévő rendszerek felújítása mintegy 100.000 hektáron, új rendszerek építése 150.000-250.000 hektáron).
- Hatékony vízfelhasználás biztosítása a megfelelő öntözési mélységgel növényfajtánként, a gazdák új öntözési technológiákkal való megismertetésével, szárazság elleni védelemmel, társulásokkal, a termékek piaci elhelyezésével.

Vízzennyezés-szabályozás (vízvédelem)

- A megengedett határértékeket meghaladó mértékű szennyező anyagokat tartalmazó szennyvíz-kibocsátásokkal kapcsolatos szigorítások meghatározása, ezek végrehajtásának ellenőrzése.
- A Vízzennyezés-szabályozó Tervek kidolgozása és megvalósítása, valamint felszíni és felszín alatti vízmonitoring rendszerek létrehozása megfelelő programok és az alkalmazandó jogszabályok alapján.
- Önkormányzati infrastruktúrák és szennyvíztisztító telepek fejlesztése (meglévő létesítmények rekonstrukciója és újak létesítése) a 2000 lakosegyenértéknél (LE) nagyobb agglomerációkban (a lakosság 85%-ának lefedése).
- Az ipari szennyezőanyag-kibocsátás csökkentése a szennyvíz megfelelő szintre történő előkezelésével.
- Az illegális szilárdhulladék-lerakók megszüntetése, elsősorban a védett területeken, a kedvezőtlen hidrológiai adottságú parti és hasonló földterületeken, továbbá a meglévő létesítmények rehabilitációja, új hulladéktemetők létesítése az irányadó stratégiai és tervezési dokumentumok alapján.
- A különböző forrásokból – úm. termőterület, erdőterület, közutak és a 2000 LE-nél kisebb agglomerációk – eredő szennyezőanyag-kibocsátás csökkentése.
- A felszín alatti vizek minőségét érő terhelés csökkentése az ivóvízadó források egészségügyi védőzónáinak kialakítása, monitorozása és fenntartása révén.

- A felszín alatti vizek jó mennyiségi állapotának megőrzése és elérése annak érdekében, hogy elegendő kielégítő minőségű víz álljon rendelkezésre, és ki lehessen elégíteni minden jogszerű felhasználó jelenlegi és jövőbeni vízigényét.
- A felszín alatti vizek átfogó kémiai és mennyiségi állapotmonitorozásának kialakítása, a nagy folyókba (Száva, Duna, Tisza, Nagy-Morava), valamint e folyók alluviális víztartó rétegeiben a parti szűrésű felszín alatti vizek forrásaiba jutó szennyező anyagok rendszeres figyelése.

Folyóismereti képzés

- A környezetvédelmi követelményeknek megfelelő, azaz a minimális hidromorfológiai módosításokkal járó folyószabályozás.
- A folyami üledék eltávolítása a vízjárta területekről, elsősorban a vízrendszer megóvása és/vagy javítása érdekében, a vízi és parti ökoszisztémákat a lehető legkisebb mértékben bolygató kitermelési arányok és a kavicsbányák kötelező rehabilitációja mellett.

A víz káros hatásai elleni védekezés: áradások, erózió, villámárvizek

- Az árvíz kockázat és az árvíz károk mérséklése az alábbi intézkedésekkel:
 - A síkvidéki folyókon a meglévő árvízvédelmi létesítmények kiegészítése, kiterjesztése, rekonstrukciója, rendszeres karbantartása, új árvízvédelmi létesítmények építése az „árvízcella” (flood cell) szemlélet alapján.
 - Aktív védelmi intézkedések (árhullám-csillapítás), a kis- és közepes folyók mentén lévő vidéki és városi területekről történő rohamszerű lefolyás megelőzése, továbbá az egyes műtárgyak vagy műtárgy-csoportok vonatkozásában helyi védelmi intézkedések.
 - A vízjárta és az árvízveszélynek kitett területek megfelelő használata.
 - Új építési elvek és módszerek bevezetése az ártereken és az árvízveszélynek kitett területeken.
 - A közbiztonságot, a védelmet és a közrend fenntartását szolgáló vagy megsemmisülésével a lakosságot veszélynek kitevő minden fokozottan érzékeny műtárgy, létesítmény és berendezés árvízveszélynek kitett területektől távol történő elhelyezése.
- Hatékony és koordinált aktív árvízvédelem, ideértve a jég és a jeges árvíz elleni védelmet.

- Az árvízvédelem nélküli vízgyűjtő területeken a hidrometeorológiai jelenségek folyamatos monitorozása és előrejelzése, valamint az árvíz-előrejelző és a korai figyelmeztető rendszerek javítása.
- A jogszabályi keretek javítása az erózió és a villámárvíz elleni védelem javítása céljából.
- Az eróziókezelés és a villámárvíz elleni védelem feltételeinek javítása megelőző, műszaki és biológiai intézkedésekkel, a földhivatali nyilvántartások frissítésével, a felügyelet és egyéb illetékes szervek hatékonyságának javításával, a nyilvánosság tudatosságának erősítésével stb.

Vízvezetés

- Belvízvédelmi rendszerek karbantartása a belvízjárta területeken.
- A belvíz elleni védművek kiegészítése, kibővítése, rekonstrukciója, rendszeres karbantartása, valamint új rendszerek építése, kezdve az I. Vízvezetési Osztályba tartozó talajokkal.

Szükséges finanszírozás, kapacitások és időkeretek

A vízügyi szektor állapotának javításához szükséges fejlesztési projektek megvalósítása a 20 éves tervezési időszak során mintegy 9 milliárd euró (átlagosan kb. 450 millió euró/év) összegű finanszírozást igényel, amelyet különböző forrásokból lehet előteremteni (1. táblázat). A működési költségek átlagosan évi 550-650 millió eurót tesznek ki, tehát összesen mintegy 1 milliárd eurót, azaz a jelenlegi vízügyi szektorra elkülönített összegek többszörösét.

1. táblázat. A vízügyi szektor fejlesztéséhez szükséges finanszírozás és azok forrásai szegmensenként

Szegmens	A vízügyi szektor nagyberuházási projektjeihez szükséges finanszírozás és annak forrásai, millió euró							
	Állami és AP	PU (vízdíj)	Egyéb források	IPA és egyéb finanszírozás	Helyi önkormányzatok	Projektgazdai önerő	Összesen	%-os arány
Vízfelhasználás	600	300	350	600	350	644,5	2874,5	31,7
Vízvédelem	1000	300	1400	1150	950	600	5400,0	59,5
A víz káros hatásai elleni védekezés	420			150	160	70	800,0	8,8
Összesen	2020	600	1750	1900	1460	1344,5	9074,5	100,0
	22,26%	6,61%	19,28%	20,94%	16,09%	14,82%	100,00%	

A vízügyi szektor fejlesztésének üteme nem lesz egyenletes az évek során (1. ábra). A nagyberuházási projekteket a szükséges társadalmi és gazdasági feltételek megteremtése függvényében valósítjuk meg, ideértve a pénzügyi erőforrások és a szakmai személyi

feltételeket is. A fejlesztési kiadások a tervezési időszak első évében várhatóan nem haladják meg a 200 millió eurót, de fokozatosan emelkednek, évente mintegy 500 millió euróra az első tízéves időszak végére. Ezt követően a kiadások várhatóan viszonylag kiegyenlítettek lesznek (500-600 millió euró/év), egészen a tervezési időszak végéig, amikor a vízügyi szektor állapota várhatóan kielégítő lesz.

2. táblázat. A fejlesztési projektek megvalósításához szükséges műszaki tervezési kapacitás

Időszak	Finanszírozás millió euró/év (átlag)	Mérnökök* (éves átlag)		
		Tervezés	Építés	Összesen
< 5 év	240	1200	400	1600
6-10 év	480	1500	1000	2500
>11 év	550	1500	1150	3200

* Ideértve a hazai és a nemzetközi szakértőket is projektenként.

A szükséges tervezői személyi feltételek magukban foglalják a tudományos, szakmai, oktatási és egyéb intézmények személyi feltételeit is, amelyek potenciálja jelentős, és amelyek támogatni tudják a kormányzati szerveket a fejlesztési projektek tervezése és megvalósítása során.